

УДК 338.43:332.368

О. І. Гриник,
науковий співробітник лабораторії екологічного менеджменту,
Інститут агроекології і природокористування НААН, м. Київ

НАУКОВІ ПІДХОДИ ЩОДО ФОРМУВАННЯ ДІЄВОЇ СИСТЕМИ СТИМУЛЮВАННЯ СІЛЬСЬКОГОСПОДАРСЬКИХ ПІДПРИЄМСТВ ДО ВИРОБНИЦТВА ЕКОЛОГОБЕЗПЕЧНОЇ ПРОДОВОЛЬЧОЇ СИРОВИНИ ТА ПРОДУКТІВ ХАРЧУВАННЯ

O. Grynyk,
researcher, Laboratory of Environmental Management,
Institute of Agroecology and Environmental Management of NAAS, Kyiv

THE SCIENTIFIC APPROACHES OF ESTABLISHING EFFICIENT SYSTEM TO MOTIVATE AGRICULTURAL ENTERPRISES TO MAKE THE ECOLOGICALLY SAFE FOOD RAW MATERIALS AND FOOD

У статті розглянуто сучасний стан та проблеми ведення сільськогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених територіях. Обґрунтовано наукові підходи щодо формування дієвої системи стимулювання сільськогосподарських підприємств до виробництва екологічно безпечної продовольчої сировини та продуктів харчування. Запропоновано механізм стимулювання сільськогосподарських виробників до виробництва екологічно чистої продукції. Доведено, що здійснення систематичного моніторингу якості продукції та стану сільськогосподарських угідь є необхідною умовою удосконалення користування землею на радіоактивно забруднених територіях. Відповідність сільгосппродукції сучасним стандартам якості дасть змогу підвищити інвестиційну привабливість підприємств регіону і залучити таким чином додаткові інвестиційні кошти.

The article reviews the current state and problems of agricultural production in radioactively contaminated territories. The scientific approaches of establishing efficient system to motivate agricultural enterprises to make the ecologically safe food raw materials and food has been proved. The mechanism to stimulate farmers to manufacture ecologically clean products is offered. It is proved that the implementation of systematic monitoring of the products and state of agricultural land quality is a prerequisite for land use improving on radioactively contaminated areas. Compliance modern agricultural products quality standards will help to improve the investment attractiveness of the region and thus to attract additional investment funds

Ключові слова: екологічно безпечна продукція, механізм стимулювання виробників, Київське Полісся.

Key words: ecologically safe products, mechanism of manufacturers encourage, Kyiv Polissya.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Головною причиною негативних явищ, які нині спостерігаються в аграрному секторі економіки, є спрямованість господарських рішень на досягнення суто економічної вигоди та їх вкрай недостатнє екологічне обґрунтування. Саме тому концепція економічного розвитку сільського господарства як конкретного регіону, так і країни в цілому не повинна орієнтуватися лише на одержання максимального доходу при мінімальних витратах. Вона має враховувати екологічні інтереси суспільства, які проявляються у зменшенні негативного впливу, завданого насамперед здоров'ю людей, а

також агроландшафтам. Питання отримання екологічно безпечної сільськогосподарської продукції є особливо актуальним в умовах радіоактивного забруднення. Споживання продуктів харчування, що містять небезпечні радіоактивні речовини, призводить до зростання рівня захворюваності населення, особливо дітей. Через складну економічну ситуацію, яка характерна для переважної більшості підприємств постраждалого внаслідок аварії на ЧАЕС регіону, запроваджувати заходи, що знижують рівень забруднення рослинницької та тваринницької продукції радіоактивними речовинами, досить складно, а подекуди навіть неможливо.

До прикладу, сільськогосподарські підприємства мають можливість забезпечити себе необхідними засобами хімізації лише на 6—10% і гноєм на 8—10% [1, с. 76]. Особливість природно-ресурсного потенціалу Українського Полісся, в т.ч. Київського Полісся як найбільшого ринку збуту сільськогосподарської продукції зумовлюють визначальну роль аграрного сектору економіки в життєдіяльності регіону. Завдяки значному різноманіттю ґрунтово-кліматичних умов тут мають перспективу розвитку різні галузі сільського господарства. Це викликає необхідність пошуку дієвих шляхів стимулювання сільськогосподарських виробників до виробництва екологічнобезпечної продовольчої сировини та продуктів харчування.

Зважаючи на сучасні тенденції розвитку сільського господарства, слід розробляти заходи зі зниження рівня забрудненості сільгосппродукції радіоактивними речовинами з дотриманням вимог біологічного землеробства в межах економічних можливостей сільськогосподарських підприємств.

АНАЛІЗ ОСТАННІХ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Теоретичні аспекти вирішення проблеми ведення сільськогосподарського і лісогосподарського виробництва на радіоактивно забруднених територіях досліджували О.І. Фурдичко, О.І. Дутов, О.Г. Тараріко, В.М. Кривов, О.В. Ходаківська, В.П. Ландін, М.Д. Кучма та ін. Однак слід зазначити, що низка питань, пов'язаних із функціонуванням механізму стимулювання сільськогосподарських виробників до впровадження заходів зі зменшення радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції, потребує додаткових досліджень та вдосконалення методичних підходів.

МЕТА СТАТТІ

Метою статті є обґрунтування та узагальнення організаційно-економічних засобів стимулювання та заохочення землекористувачів до впровадження заходів зі зменшення радіоактивного забруднення сільськогосподарської продукції.

ОСНОВНИЙ МАТЕРІАЛ

Інтеграція вітчизняного агропромислового комплексу у світову економіку потребує дотримання чинних у світі вимог екологічної безпеки та підвищення конкурентоспроможності продукції. З еколого-економічних позицій загально визнано, що ефективнішим і доцільнішим є запобігання розвитку негативних впливів

природних і антропогенних факторів, ніж ліквідація і компенсація екологічного збитку [2].

Раціональне використання земельних ресурсів на радіоактивно забруднених територіях неможливе без впровадження заходів з екологізації земель (впровадження екологічнобезпечних технологій, прийняття екологічно спрямованих управлінських рішень тощо), оскільки вони забезпечують зменшення вмісту радіонуклідів у сільськогосподарській продукції, збереження й відтворення родючості ґрунтів, запобігання тим самим порушенню екологічної рівноваги в навколишньому природному середовищі. Реалізація даних заходів передбачає комплексне еколого-економічне обґрунтування напрямів відновлення забруднених унаслідок аварії на ЧАЕС земель, а саме: заліснення земель, не придатних для сільськогосподарського виробництва, вапнування ґрунтів, залуження земель, внесення необхідної кількості мінеральних добрив тощо [3, с. 61].

Загальним методологічним принципом концепції екобезпечного розвитку сільського господарства як регіону Київського Полісся, так і України в цілому, відповідно до засад збалансованого розвитку, має стати перехід від платного природокористування до системного стимулювання раціонального екобезпечного використання, відтворення й охорони природних ресурсів. Функції економічної відповідальності повинні активно впливати на поведінку сільськогосподарських товаровиробників різних форм власності [4].

Вирішальне значення у розв'язанні цих проблем має науково обґрунтована система екологічного аудиту аграрних підприємств (ААП). Його метою є запобігання соціального та економічного збиткам, які виникають внаслідок негативного впливу аграрного виробництва на стан природних ресурсів. Аудит є способом отримання об'єктивної та достовірної інформації, яка ґрунтується на ретельному аналізі низки чинників, які визначають співвідношення між економічною ефективністю сільськогосподарського виробництва та якістю навколишнього природного середовища.

Окрім цього, екологічний аудит є засобом підвищення еколого-економічної ефективності діяльності підприємств. Через свою інтегрованість екологічний аудит аграрного виробництва забезпечує системний погляд на еколого-економічну діяльність підприємства у минулому, сьогоденні й майбутньому, комплексний підхід до виявлення і вирішення екологічних проблем, які стоять перед аграрним підприєм-

ством. В аграрному секторі економіки метою екологічного аудиту є пошук оптимальних шляхів поєднання екологічного та економічного регулювання сільськогосподарської діяльності. За результатами проведення екологічного аудиту можна приймати рішення щодо подальшої стратегії розвитку як окремого сільгоспдприємства, так і регіону вцілому [5, с. 22].

Важлива роль повинна належати економічним інструментам стимулювання виробників, оскільки їх використання створює передумови для запобігання як перевищенню допустимих рівнів радіоактивного забруднення продукції, так і розвитку деградаційних процесів ґрунтового покриття [6—8]. Основними елементами системи стимулювання є: ціноутворення, оподаткування, кредитування, фінансування, страхування і т.д. До нецінових елементів належать екологічна стандартизація і сертифікація, маркування, екологічний аудит, управління якістю тощо.

Підставою для економічного стимулювання суб'єктів господарювання на землі може бути покращення якісних показників продукції та показників якісного стану ґрунтів внаслідок сільськогосподарської діяльності. Критерієм для заохочення або застосування штрафних санкцій є погіршення цих показників [4]. Екологічна діяльність на основі здійснення вищевказаних заходів у сільськогосподарському підприємстві буде ефективною, якщо виплати зі стимулювання будуть перевищувати розмір штрафних санкцій.

У свою чергу, для перевірки виконання планів і заходів щодо раціонального землекористування, дотримання вимог відповідних законодавчих актів та нормативів з метою обмеження негативного впливу аграрного виробництва на стан довкілля необхідно сформува-ти ефективну систему аналізу та контролю.

Нині для залучення коштів до аграрного виробництва необхідно, щоб сільськогосподарські підприємства були інвестиційно привабливими. Необхідними чинниками цього є рівень прибутку, рівень наявних ризиків, експортні можливості, перспективність, відповідність виробничого процесу та одержаної продукції міжнародним вимогам, зокрема їх вплив на стан довкілля, а також розвиток аграрного ринку вцілому. Сьогодні інвестиційна привабливість підприємств визначається не лише вартістю їх основних засобів, економічними показниками господарської діяльності, а також якістю отримуваної продукції та рівнем негативного впливу виробництва на навколишнє природне середовище. Інвестори вивчають не лише фінансову звітність підприємства, а й звіт про

результати проведення екологічного аудиту [9]. Тому перехід до ринкових економічних відносин, що нині відбувається в Україні, потребує застосування загальноприйнятих у світовій практиці екологічних процедур. Складність регулювання інвестиційної діяльності в агросфері України полягає ще й у тому, що вона охоплює різні напрями — природокористування, комерційний, фінансово-банківський із різними формами господарювання тощо [10, с. 31].

Покращення якості сільгосппродукції значною мірою залежить від стандартизації та сертифікації. У аграрному виробництві стандарти можна поділити на такі, що встановлюють вимоги до якості отриманої продукції сільського господарства, стандарти на продукцію, яка надходить у сільське господарство (добрива, меліоранти, пестициди, матеріали, техніка та ін.) та технічні.

Важливе місце в системі управління якістю займає екологічна сертифікація, яка здійснює кінцеву оцінку якості та екологічності виробленої продукції. Її метою є стимулювання виробників до вироблення екологічно безпечної продукції шляхом впровадження технологій та окремих технологічних операцій, які гарантують виробництво безпечної для здоров'я, життя і навколишнього природного середовища продукції. Екологічна сертифікація може стати основою для запровадження пільгового оподаткування екологічної продукції, що у свою чергу може бути додатковим стимулом для виробництва екологічно чистої продукції.

Додатковою перевагою на ринку для екологічних товарів може бути екологічне маркування, яке інформуватиме споживача про якість продукції і, відповідно, збільшуватиме попит на неї [11, с. 471].

Таким чином, за розробленою нами моделлю стимулювання сільськогосподарських виробників до виробництва екологічно чистої продукції (рис. 1) можливо здійснювати управляючий вплив (на підставі законів, указів, підзаконних нормативних актів, стандартів, постанов, наказів, програм екологічного спрямування) на об'єкт управління (підприємства), який змінює свій стан, діяльність та її результати, кількісні та якісні параметри стану або впливу на навколишнє середовище відповідно до специфіки даного впливу. Цей механізм покликаний створювати умови для становлення та розвитку еколого-орієнтованого способу ведення господарства суб'єктами аграрного сектору економіки, розташованими на радіоактивно забруднених територіях.

Основою для вибору суб'єктами механізму сукупності тих чи інших методів та інструментів впливу на об'єкти механізму (сільськогосподарські підприємства) є прийняття певної стратегії розвитку підприємства чи регіону. Вибір стратегії розвитку базується на інформації щодо ресурсного забезпечення, екологічних показників території та соціально-економічних факторів конкретного регіону, що визначаються в рамках організаційного та правового механізмів [12].

Реалізація моделі стимулювання сільськогосподарських виробників передбачає формування ефективної системи фінансування, яка б забезпечувала мобілізацію фінансових ресурсів та їх ефективний розподіл між суб'єктами та об'єктами механізму. Головним джерелом фінансових ресурсів для забезпечення реалізації заходів зі стимулювання та заохочення товаровиробників є державний бюджет (дана стаття бюджету повинна формуватися за рахунок надходжень від плати за землю). Також можуть застосовуватись власні кошти підприємств (прибуток, амортизаційний фонд), кредити банків, у тому числі пільгові, а також кошти екологічних фондів, які формуються з штрафів за невиконання договірних зобов'язань з раціонального використання земель та їх охорони.

Виплата коштів з державного бюджету повинна бути передбачена на районному, обласному та державному рівнях. При цьому повинна функціонувати система взаємоперестраховання, яка дасть змогу за необхідності покрити нестачу коштів за рахунок іншого джерела, скажімо, бюджети вищих (обласного, загальнодержавного) рівнів повинні компенсувати нестачу фінансових ресурсів на районному рівні тощо. Для уникнення переобтяження місцевих бюджетів такими виплатами їх необхідно здійснювати поступово по кожному сільськогосподарському підприємству в міру виконання ним робіт і підведення підсумків [4].

Ефективне функціонування такого еколого-економічного механізму стимулювання агровиробників, як і будь-якого іншого, повинно забезпечуватись шляхом чіткого дотримання

Рис. 1. Механізм стимулювання сільськогосподарських виробників до виробництва екологічно чистої продукції

нормативно-правових актів, тобто відбуватися суто в рамках правового поля держави.

ВИСНОВКИ

Формування функціонального механізму стимулювання сільськогосподарського виробника до раціонального землекористування та отримання екологобезпечної продукції в сучасних умовах можливе на основі надання державних гарантій фінансування, а також залучення інвестицій.

На здійснення комплексу заходів з охорони ґрунтів та отримання екологічно чистої продукції доцільно спрямовувати кошти, які надійшли від сплати за використання земель сільськогосподарського призначення. Саме тому важливим є питання адміністративної відповідальності у випадку порушення законодавчих вимог щодо ведення раціональної сільськогосподарської діяльності на радіоактивно забруднених територіях.

Здійснення систематичного моніторингу якості продукції та стану сільськогосподарських угідь є необхідною умовою удосконалення користування землею на радіоактивно забруднених територіях. Відповідність сільгосппродукції сучасним стандартам якості дасть змогу підвищити інвестиційну привабливість підприємств регіону і залучити таким чином додаткові інвестиційні кошти.

Задіяння ефективного механізму економічного стимулювання сприятиме вирішенню екологічних та економічних проблем, які склались

у галузі сільського господарства регіону, особливо в умовах радіоактивного забруднення.

Література:

1. Ходаківська О.В. Напрями підвищення ефективності екологізації радіоактивно забруднених земель / О.В. Ходаківська // Економіка АПК. — 2008. — № 3. — С. 75—79.
2. Паленичак О.В. Економічний механізм стимулювання раціонального сільськогосподарського землекористування / О.В. Паленичак // Збалансоване природокористування. — 2013. — № 1. — С. 69—72.
3. Гриник О.І. Еколого-економічна оцінка стану використання земель сільськогосподарського призначення на радіоактивно забруднених територіях / О.І. Гриник // Збалансоване природокористування. — 2013. — № 1. — С. 58—62.
4. Керівний нормативний документ. Еколого-агрохімічна паспортизація полів та земельних ділянок / [За ред. академіка Созінова О.О.]. — К.: Аграрна наука, 1996. — 32 с.
5. Кочерга М.М. Методологічне забезпечення екологічного аудита в аграрному секторі економіки / М.М. Кочерга // Збалансоване природокористування. — 2013. — № 1. — С. 19—25.
6. Горлачук В.В. Управління землекористуванням / В.В. Горлачу. — Миколаїв: Іліон, 2006. — 376 с.
7. Колодійчук І.А. Концептуальні засади модернізації ринкових механізмів у сфері землекористування в Україні / І.А. Колодійчук // Регіональна економіка. — 2010. — № 3. — С. 153.
8. Кривов В.М. Сучасні проблеми землекористування через економічні важелі / В.М. Кривов // Вісник аграрної науки. — 2008. — № 3. — С. 65—67.
9. Фостолович В.А. Екологічний аудит та підвищення інвестиційної привабливості підприємств / В.А. Фостолович // Економіка АПК. — 2006. — № 8. — С. 94—97.
10. Терещенко В.Ф. Екологічний аудит і підвищення інвестиційної привабливості підприємств агросфери / В.Ф. Терещенко // Збалансоване природокористування. — 2013. — № 1. — С. 31—25.
11. Ходаківська О.В. Напрями стимулювання сільськогосподарських товаровиробників щодо виробництва екологічної продукції / О.В. Ходаківська // Наук. вісн. Львів. нац. ун-ту ветерин. медицини та біотехнології ім. С.З. Гжицького. — Львів, 2008. — Том 10, № (36). — Ч.1. — С. 470—474.

12. Тур Н.А. Формування еколого-економічного механізму стратегії еколого-орієнтованого розвитку національної економіки / А.Н. Тур // Механізм регулювання економіки. — 2011. — № 4. — С. 39—43.

References:

1. Khodakivska, O.V. (2008), "Directions of radioactively contaminated lands ecologization efficiency increase", *Ekonomika APK*, vol. 3, pp. 75—79.
2. Palenychak, O.V. (2013), "Economic incentives mechanism of rational agricultural land use", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 1, pp. 69—72.
3. Hrynyk, O.I. (2013), "Ecological and economic assessment of the agricultural land use on radioactively contaminated areas", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 1, pp. 58—62.
4. Sozinov, O.O. (1996), *Kerivnyy normatyvnyy dokument. Ekoloho-ahrokhimichna pasportyzatsiya poliv ta zemel'nykh dilyanak* Guiding regulations. Ecological and agrochemical fields and land plots passportization, *Ahrarna nauka*, Kyiv, Ukraine.
5. Kocherha, M.M. (2013), "Methodological guarantee of ecological audit in the agricultural sector of the economy", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 1, pp. 19—25.
6. Horlachuk, V.V. (2006), *Upravlinnya zemlekorystuvanniam* Management of land use, *Ilion*, Mykolayiv, Ukraine.
7. Kolodiychuk, I.A. (2010), "Conceptual bases of market mechanisms modernization of land use in Ukraine", *Rehionalna ekonomika*, vol. 3, p. 153.
8. Kryvov, V.M. (2008), "Modern problems of land use through the economic instruments", *Visnyk ahrarnoyi nauky*, vol. 3, pp. 65—67.
9. Fostolovych, V.A. (2006), "An environmental audit and increasing of the enterprises investment attractiveness", *Ekonomika APK*, vol. 8, pp. 94—97.
10. Tereshchenko, V.F. (2013), "Environmental audit and increasing investment attractiveness of enterprises of agrosphere", *Zbalansovane pryrodokorystuvannya*, vol. 1, pp. 31—25.
11. Khodakivska, O.V. (2008), "The ways to stimulate agricultural producers to manufacture the environmentally friendly products", *Naukovyj visnyk L'vivs'koho natsional'noho universytetu veterynarnoi medytsyny ta biotekhnologii imeni S.Z. Hzyts'koho*, vol. 10 (36), ch. 1, pp. 470—474.
12. Tur, N.A. (2011), "The formation of ecological and economic mechanism of ecological-oriented strategy of the national economy development", *Mekhanizm rehulyuvannya ekonomiky*, vol. 4, pp. 39—43.

Стаття надійшла до редакції 02.06.2015 р.